

Я. Р. Самуйлік

Брэст, Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт

ГАВОРКА ВЁСКИ ПАСЯНІЧЫ ПІНСКАГА РАЁНА

Вёска Пасянічы размешчана ў межах Аснежыцкага сельсавета, за 4 км на поўнач ад раённага цэнтра горада Пінска. Паселішча вядома з XV ст. як сяло ў Пінскім княстве. У 1497 г. Пасянічы згадваюцца ў дарчай грамаце пінскай княгіні Мар’і Сямёнавай на наданне Васілю Алехнавічу Пратасовічу. На 4 сакавіка 2020 г. у вёсцы налічвалася 406 жыхароў і 184 гаспадаркі (апошнія статыстычныя даныя па гэтым населеным пункце атрыманы ад супрацоўніцы Аснежыцкага сельсавета Белавус Вольгі Міхайлаўны [1, с. 24; 3, с. 448; 7, с. 604].

Для запісу дыялектнага матэрыялу намі была выкарыстана праграма “Атласа гаворак Выганаўскага Палесся. Фанетыка. Марфалогія. Лексіка” (дапрацаваны варыянт) [8, с. 32–35]. Дыялектны матэрыял у вёсцы Пасянічы (мясц. назва: *Посынічы*; жыхары: *посынічанцы*, *посынічанец*, *посынічанка*) быў запісаны ў ліпені – жніўні 2018 г. студэнткай першага курса факультэта электронна-інфармацыйных сістэм Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта Лекуновіч Настассяй Аляксандраўнай ад мясцовай жыхаркі Наварыч Алены Фёдараўны, 1954 года нараджэння.

Разгледзім асноўныя фанетычныя і марфалагічныя асаблівасці гаворкі в. Пасянічы Пінскага раёна.

Для даследаванай гаворкі характэрны шасціфанемны склад галосных гукаў [i], [ы], [e], [a], [o], [y]. У першую чаргу адзначым такую адметную рысу гаворкі, як захаванне этымалагічнага *o ў ненаціскных складах пасля цвёрдых зычных, г. зн. оканне: *wodá*, *дорóha*, *корówa*, *holowá*, *молокó*, *пóночы* ‘цёмна’, *hóрод*, *hóлод*, *c’íно*, *л’íто*, *жы́то*, *садóк*, *трава́* і інш.

Найбольш яркая і паказальная асаблівасць націскага вакалізму гаворкі – гэта рэалізацыя галосных [i], [ы] на месцы гістарычнага *ѣ: *л’іс*, *с’іно*, *л’іто*, *сн’ih*, *хл’iw*, *д’ід*, *w’ím’op*, *з’іл’e*, *ц’in* ‘прылада ў выглядзе

доўгай палкі (цапільна) з прымацаваным да яе гужыкам драўлянага біча для малацьбы збожжа ручным спосабам', *ц'іўка* 'прыстасаванне ў выглядзе трубка, на якое навіваюцца ніткі і якое ўстаўляецца ў чаўнок пры тканні'; *хрых, порызаў, рычка, на мыжы* і інш.

Наступнай значнай і адрознай адметнасцю гаворкі з'яўляецца вымаўленне гука [y] на месцы этымалагічнага *o ў новых закрытых складах пад націскам: *бул'ш, шуз, шун, шул, муст, пуйдеш, коруўка, нус, стул, кун', кут* і інш.

Істотная і выразная асаблівасць гаворкі – гэта наяўнасць галоснага [ы] ў першым пераднаціскным складзе ў наступных пазіцыях: на месцы гістарычных *e, *ъ пасля губных: *мысна́, быда́, выдро́, мышо́к, пысо́к*; на месцы этымалагічных *e (*ъ) пасля гістарычных *з, *н, *с, *т, *д: *зымл'а, нымá, сыло́, тыпе́р, дын'о́к*.

Паказальнай адметнасцю гаворкі з'яўляецца таксама рэалізацыя гука [e] на месцы этымалагічнага *e ў паслянаціскных складах у словах тыпу *зайец, памет'*. Аднак у пераднаціскных складах у акрэсленай пазіцыі ўжываецца галосны [a]: *вз'ала́, hl'ad'іў* і інш.

І апошняя значная асаблівасць гаворкі ў галіне вакалізму – гэта вымаўленне галоснага [o] на месцы паслянаціскага гістарычнага *e ў лексемах *вечор, бэроh*. Аднак у націскным становішчы названы этымалагічны галосны захоўваецца ў словах *дал'эко, мед*, але *оўй'е'с* 'авёс'¹.

Найбольш яркай і адрознай адметнасцю сістэмы кансанантызму гаворкі з'яўляецца рэалізацыя толькі цвёрдых зычных у наступных пазіцыях: губныя цвёрдыя перад гістарычнымі *e (ва ўсіх пазіцыях), *ъ (у ненаціскных складах), *i, этымалагічныя *з, *н, *с, *т, *д, *л – перад гістарычнымі *e (*ъ), *i: *мысна́, бэроh, вечор, до мыне́, першы́й, быда́, выдро́, мышо́к, пысо́к; забыра́ты, лова́ты, мы́ска, пыса́ты, робы́ты; зымл'а, нымá, сыло́, тыпе́р, дын'о́к; зымá, ныўка, косы́ты, ходы́ты; але́, лед', по́ле; колы́, лы́па, лы́ты, ходы́лы*.

Істотная асаблівасць гаворкі – гэта адцярдзенне этымалагічных паўмяккіх *д', *т' перад *e, *i: *ден', тыпе́р; тьхо́, ходы́ты*. Гістарычныя ж мяккія *д', *т' захаваліся перад націскным *ъ і на канцы дзеясловаў у форме трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку: *д'ід, т'ін'; ходы́т', носы́т', ход'ат', нос'ат'*.

Выразнай адметнасцю гаворкі з'яўляецца пераход цвёрдых заднеязычных у этымалагічных спалучэннях *гы, *кы, *хы, што ўзніклі пры ўтварэнні поўных форм прыметнікаў, а таксама ў пазіцыі перад галосным [e] ў прыметніках ніякага роду адзіночнага ліку ў адпаведных мяккіх гукі: *доўн'і́й, коро́тк'і́й, тых'і́й; доўн'е́, коро́тк'е́, тых'е́*.

¹ [e'] – галосны гук, сярэдні паміж [e] і [i].

Паказальная асаблівасць гаворкі – гэта наяўнасць толькі цвёрдых гістарычных *р, *ж, *ш, *ч у пэўных пазіцыях: *пора́док, хрых, поры́заў, на двора́, жар, жы́то, на мыжы́, ша́пка, шыро́к'і́й, во́чы, волочы́ты* ‘баранаваць’ і інш. Аднак этымалагічны *ц у гаворцы як цвёрды, так і мяккі: *ца́ўка, ко́тыца, хло́пцы, ц'і́п, ц'і́ўка, на ко́нц'і́* і інш.

Значнай адметнасцю гаворкі з'яўляецца зычны *в, што паходзіць з *в, *л. У пазіцыі перад галосным ён даў рэфлекс губна-губнога [w]: *ва́та, вода́, во́л'ны́й, в'і́т'ор, плы́ўу́* і інш. Аднак у пазіцыі пасля галоснага гука перад зычным і на канцы слова зычны [ø] (<*в, *л) рэалізуецца ў паўгалосны [j̥]: *лаў́ка, праў́да, доў́х'і́й, купы́ў, оўйе́'с* і інш.

Істотная асаблівасць гаворкі – гэта вымаўленне фрыкатыўна-фарынгальнага зычнага [h]: *хусты́й, хо́род, над'у́ка, з но́гі* і інш.

Адрознай адметнасцю гаворкі з'яўляецца захаванне звонкіх зычных у канцавым становішчы і ў сярэдзіне слова перад глухімі: *вуз, дуб, нуж, хо́лод* і інш.; *заха́дка, ка́зка, ну́жка* і інш.

Паказальная асаблівасць гаворкі – гэта рэалізацыя на месцы гістарычнага спалучэння “мяккі зычны + ь” у становішчы паміж галоснымі падоўжаных зычных: *з'і́л'л'е, нас'і́н'н'е*.

І апошняй яркай і выразнай адметнасцю гаворкі ў галіне кансанантызму з'яўляецца наяўнасць пратэтычных [h], [w] перад галоснымі [a], [o], [y]: *хану́ча, хо́раты, хо́стрый, хо́зыро, ньхо́днохо, во́сен', во́чы, ву́льца*.

Значнымі асаблівасцямі характарызуецца дадзеная гаворка і ў галіне марфалогіі.

Назоўнікі мужчынскага і ніякага роду другога скланення з асновай на мяккі і зацвярдзелы зычны ў творным склоне пашыраны з канчаткамі *-ом, -ем*: *кон'о́м, рубл'о́м, ножо́м, йайце́м*.

Назоўнікам жаночага і мужчынскага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення ў асновай на зацвярдзелы зычны ў месным склоне ўласцівы канчаткі *-ы, -і*: *на мыжы́, на двора́, на ко́нц'і́*.

Назоўнікі жаночага, мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення ў асновай на цвёрды і мяккі зычны ў месным склоне ўжываюцца з канчаткамі *-ы, -у*: *у ха́ты, у л'ісы, у по́лы, у но́су*.

Формы клічнага склону агульных назоўнікаў і ўласных імёнаў жаночага роду адзіночнага ліку зафіксаваны з канчаткам *-о*: *ба́бо, ма́мо, Ва́л'о, На́д'о, Ма́н'о*.

Назоўнікам жаночага роду множнага ліку першага скланення ў родным склоне характэрны канчаток *-ей*: *бабей́, холо́вей, йамей́, хатей́, доро́х'ей, стрых'ей́*.

Прыметнікі мужчынскага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне адзначаны з націскным і ненаціскным канчаткам *-ый*: *молоды́й, стары́й, малы́й, но́вы́й, до́бры́й, хорошы́й* і інш.

Яркая і паказальная адметнасць прыметнікаў гаворкі – гэта т. зв. “сцягнуты” аднаскладовы ненаціскны канчатак *-e* і поўны двухскладовы націскны канчатак *-ейе* ў назоўным склоне адзіночнага ліку ніякага роду: *но́ве, солдо́к 'е, хоро́ше; молодéйе, старéйе*. Аднак назоўнікі жаночага роду ў падобных умовах маюць поўны двухскладовы націскны і ненаціскны канчатак *-айа*: *молода́йа, стара́йа, добра́йа, но́вайа, хоро́шайа*.

Інфінітыў дзеясловаў з асновай на галоспы пашыраны з фанематычным варыянтам старажытнага суфікса *-ц'і (-ты)*: *ходзі́ты, робы́ты, спя́ты*.

Дзеясловам першага і другога спражэнняў у трэцяй асобе адзіночнага і множнага ліку ўласцівы канчаткі *-е, -ыт', -ут', -ат'*: *іде́, нысе́, ходы́т', но́сыт', іду́т', нысу́т', хо́д'ат', но́с'ат'*.

Зваротныя дзеясловы ў гаворцы ўжываюцца з постфіксам *-са*: *бра́тыса, зва́тыса, мы́тыса, робы́тыса, бой́уса, купа́йуса, бой́аўса, купа́ўса, н'ішчо зробі́лоса* ‘нешта зрабілася’.

Выразная і адрозная асаблінасць гаворкі – гэта аднаўленне форм інфінітыва на *-ты* з захаваннем заднеязычных [к], [х] у аснове: *пыкты́, с'ікты́, стры́нты*. У форме трэцяй асобы множнага ліку цяперашняга часу падобныя дзеясловы маюць у аснове перад канчаткам зычныя [ч], [ж]: *пычу́т', сычу́т', стрыжу́т'* [2, с. 316–318; 6, с. 155; 9, с. 64, 116, 184–185].

Разгледзім яшчэ шэраг найбольш значных і істотных адметнасцей даследаванай гаворкі. Назоўнік *чобаты* [боты] ў месным склоне множнага ліку ўжываецца ў наступнай форме: у *чобот'ах*. Адносна-пытальны займеннік *што*, няпэўны займеннік *нешта*, дзеясловы *хадзі́ць, насі́ць* у першай асобе адзіночнага ліку, дзеяслоўныя формы *лята́ць, лята́юць*, зваротны дзеяслоў *смяя́цца* ў трэцяй асобе адзіночнага ліку адзначаны з фанематычнымі, дзеяслоў *ліць* у трэцяй асобе адзіночнага ліку ў словаспалучэнні *я люю ваду́* – з фанематычна-акцэнтным, указальныя займеннікі трэцяй асобы мужчынскага, жаночага і ніякага роду адзіночнага і множнага ліку *ён, яна́, яно́, яны́* – з фанематычна-марфалагічнымі варыянтамі: *шчо; н'ішчо; ход'у́, нос'у́; лыт'іты́, лыт'ат'*; *смыйéцца; іа л'л'у вóду; вун, woná, wonó, wonы́*.

Такім чынам, гаворка в. Пасянічы Пінскага раёна характарызуецца комплексам фанетычных і марфалагічных адметнасцей і адносіцца да паўночназагародскіх гаворак, адной з чатырох асобных разнавіднасцяў заходнепалескіх, або загародскіх, гаворак [4, с. 133–135, 136; 5, с. 24–25, 38–39; 6, с. 150–157, 201–202, 204–206, 208–209].

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Брестская область [Карты] : общегеогр. атлас / сост. и подгот. к печати РУП «Белкартография» в 2003 г. ; ред. Н. И. Шлык. – 1 : 200 000, 2 км в 1 см. – Минск : Белкартография, 2003. – 1 атлас (33 с.) : цв.

2. Булыка, А. М. Гістарычная марфалогія беларускай мовы / А. М. Булыка, А. І. Жураўскі, І. І. Крамко. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 328 с.
3. Гароды і вёскі Беларусі : энцыклапедыя. Т. 4. Кн. II. Брэсцкая вобласць / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2007. – 608 с. : іл.
4. Клімчук, Ф. Д. Гаворкі Берасцейскай вобласці / Ф. Д. Клімчук // Gdzie bije igrzydio... Piętni ludowe pogranicza Polski i Białorusi / red. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, M. Źygłowa. – Lublin ; Wisznice, 2015. – S. 129–143.
5. Клімчук, Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся: фанетычны нарыс / Ф. Д. Клімчук ; рэд. М. І. Талстой ; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 126 с.
6. Крывіцкі, А. А. Дыялекталогія беларускай мовы : дапам. для філал. спецыяльнасцей ВНУ / А. А. Крывіцкі. – Мінск : Выш. шк., 2003. – 293 с.
7. Памяць: Пінскі раён : гіст.-дак. хронікі гарадоў і р-наў Беларусі / рэдкал.: Г. К. Кісялёў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелТА, 2003. – 621 с.
8. Самуйлік, Я. Р. Атлас гаворак Выганаўскага Палесся / Я. Р. Самуйлік ; Брэсц. дзярж. тэхн. ун-т. – Брэст : БрДТУ, 2013. – 322 с.
9. Янкоўскі, Ф. М. Гістарычная граматыка беларускай мовы : вучэб. дапам. для філал. фак. пед. ін-таў / Ф. М. Янкоўскі. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1983. – 271 с.